

PROFESINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGŲ TEIKIMO REGULIAVIMO IR TEIKIMO REŽIMO REGLAMENTAVIMO PRAKTIKOS LIETUVOJE IR UŽSIENIO ŠALYSE ANALIZĖ

1. ĮVADAS

Darbas yra ta vieta, kurioje žmogus gali funkcionuoti kaip visuomenės narys, jis užsitikrina materialinę naudą, socialinius ryšius, tokiu būdu jis tenkina savo esminius poreikius, realizuoja save. Be to, jis nešą naudą tiek įmonės, tiek valstybės lygiu. Žmonijos istorijoje pramonės revoliucija ir kapitalistinė santvarka visiškai pakeitė darbo rinką. Atsiradę darbdavio ir darbuotojo santykiai kėlė nemažai iššūkių ir pareikalavimo teisinio reguliavimo, kad apibrėžtų atitinkamas darbdavio ir darbuotojo teises ir pareigas. Vienas iš tokių iššūkių – darbuotojo darbo sąlygos. Užtikrinti saugias bei sveikas darbo sąlygas yra bene esminė darbdavio pareiga darbuotojui. Nors nuo tų laikų daug kas pasikeitė ir darbuotojų sauga ir sveikata žymiai pagerėjo, atsirado didesnė darbų saugos kultūra įmonėse, profesinių ligų ir nelaimingų atsitikimų problema niekur nedingo, o technologijų pažanga kelia naujus iššūkius, susijusius su naujų technologijų saugumu.

Žmogaus daugiau nei pusę savo gyvenimo yra darbingas. Statistikos departamento duomenimis, 2023 metais darbingo amžiaus (nuo 16 metų iki senatvės pensijos amžiaus) žmonės Lietuvoje sudarė 62,48 proc. iš visų gyventojų¹. Profesinės sveikatos priežiūros paslaugų tikslas iš esmės yra darbuotojų sveikatos išsaugojimas ir darbo vietos pritaikymas darbuotojo galimybėms. Nepaisant to, 2022 metais Lietuvoje buvo nustatyti 286 profesinės ligos atvejai². Pastaruoju metu aktyviai kalbant ir įgyvendinant priemones sveiko senėjimo užtikrinimui, eskaluojant socialines problemas kylančias dėl mažo gimstamumo, darbuotojų stygiaus, vis svarbiau užtikrinti kuo sveikesnes darbo sąlygas darbuotojams.

Europos darbuotojų saugos ir sveikatos agentūra sveikatos priežiūros sritį priskiria tiems ekonominės veiklos sektoriams, kuriuose psichosocialinė rizika yra viena didžiausių dėl darbo krūvio ir darbo pobūdžio, besikeičiančių reikalavimų, nepakankamos socialinės paramos. Europos Komisija komunikate 2021–2027 m. ES darbuotojų sveikatos ir saugos strateginėje programoje „Darbuotojų sauga ir sveikata kintančiame darbo pasaulyje“ ragina valstybes nares „aktyviai mažinti sveikatos priežiūros sektoriuje kylančius pavojus“. Asmens sveikatos priežiūros įstaigos (toliau – ASPĮ) išskirtinės tuo, kad jose egzistuoja platus spektras profesinės rizikos veiksnių: biologiniai, cheminiai, fiziniai, fizikiniai, ergonominiai ir psichosocialiniai. Siekiant apsaugoti darbuotojus, sumažinti hospitalinių infekcijų riziką, galima taikyti inžinerines, organizacines priemones joms valdyti. Visų

---

¹ Lietuvos oficialiosios statistikos portalas. 0-15 metų, darbingo ir pensinio amžiaus nuolatiniai gyventojai pagal lytį metų pradžioje. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=4e1ece1b-e180-4ce3-83c1-ff9d161bbeb3#/> (žiūrėta 2024-02-12).

² Higienos institutas. Profesinės ligos Lietuvoje 2022 m. Vilnius.

ASPI vykstančių procesų tikslas turėtų būti maksimalus ekspozicijos sumažinimas³. Į šį procesą turi įsitraukti įstaigos administracija, darbuotojų saugos ir sveikatos specialistai, profesinės sveikatos specialistai, patys darbuotojai.

Viena iš 2022–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos Sveikatos išsaugojimo ir stiprinimo plėtros programos pažangos priemonė: „11-001-02-10-01 Gerinti grėsmių bei rizikos sveikatai veiksnių valdymą“. Tam pasiekti įgyvendinamas projektas Sisteminio profesinės sveikatos priežiūros paslaugų teikimo modelio kūrimas, užtikrinant profesinės sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą. Šio projekto tikslas – sukurti sisteminių profesinės sveikatos priežiūros paslaugų teikimo modelį, užtikrinant profesinės sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą Lietuvos nacionalinėje sveikatos sistemoje, ir jį išbandyti asmens sveikatos priežiūros įstaigose. Projekto „Sisteminio profesinės sveikatos priežiūros paslaugų teikimo modelio kūrimas, užtikrinant profesinės sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą“ uždaviniai:

1. Skatinti sveikatos išsaugojimo ir stiprinimo veiklas ir stiprinti psichologinį (emocinį) visuomenės atsparumą.

2. Parengti profesinės sveikatos priežiūros tobulinimo ir plėtojimo priemones, stiprinti administracinius profesinės sveikatos priežiūros gebėjimus;

3. Profesinės sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo didinimas Lietuvos nacionalinėje sveikatos sistemoje.

Įgyvendinant šį projektą numatytos veiklos:

3.1. PSP paslaugų teikimo ASPI algoritmų ir metodinės medžiagos algoritmų diegimui parengimas;

3.1.1. Atlikti PSP paslaugų teikimo reguliavimo ir teikimo režimo reglamentavimo praktikos Lietuvoje ir užsienio šalyse analizę, nustatant pagrindinius (prioritetinius) algoritmus bei profesinės rizikos vertinimo ASPI specifiką;

3.1.2. Nustatytų pagrindinių (prioritetinių) PSP paslaugų ASPI teikimo algoritmų aprašų parengimas;

3.1.3. Atskirų PSP paslaugų ASPI algoritmų praktinio įgyvendinimo metodinių rekomendacijų parengimas.

Tikimasi, kad pagerinus profesinės sveikatos priežiūrą ir administracinius profesinės sveikatos priežiūros gebėjimus, bus pagerintos ASPI darbuotojų fizinė ir psichologinė sveikata.

2. PROFESINĖS SVEIKATOS PASLAUGŲ TEIKIMAS LIETUVOJE IR UŽSIENYJE

International Labour Organization (ILO, Tarptautinė darbo organizacija, toliau – TDO) yra Jungtinių Tautų agentūra, 1919 m. įkurta siekiant skatinti socialinį ir ekonominį teisingumą nustatant tarptautinius darbo standartus. Ji yra viena pirmoji ir seniausia Jungtinių Tautų specializuotų agentūrų,

---

³ Che Huei et al. Occupational Health and Safety Hazards Faced by Healthcare Professionals in Taiwan: A Systematic Review of Risk Factors and Control Strategies. SAGE Open Medicine, 8(1-12), 2020.

šiuo metu vienijanti 187 šalis. Ši organizacija nustato pagrindinius darbo organizavimo principus ir teises darbe⁴.

Vienas iš pagrindinių TDO tikslų – apsaugoti darbuotojus nuo ligų ir traumų, kurias gali sukelti darbo sąlygos. 1981 m. TDO darbuotojų saugos ir sveikatos konvencijoje (Nr. 155) apibrėžia sveikatą darbe kaip ne tik ligos ar negalios nebuvimą, bet ir fizinius bei psichinius elementus, turinčius įtakos sveikatai, kurie yra tiesiogiai susiję su sauga ir higiena darbe⁵.

Profesinės sveikatos kontekste dėmesys skiriamas trimis kryptims⁶:

- 1) darbuotojų sveikatos ir darbingumo palaikymui ir skatinimui;
- 2) darbo aplinkos sąlygų gerinimui, kad jie būtų palankūs saugai ir sveikatai;
- 3) darbo organizavimo ir darbo kultūros plėtrai, siekiant išlaikyti darbuotojų saugą ir sveikatą,

skatinti teigiamą socialinį klimatą ir sklandų įmonės veikimą, didinti įmonių našumą. Darbo kultūros sąvoka yra atitinkamos įmonės priimtų esminių vertybių sistemų atspindys personalo valdyme, įmonės valdyme, mokymo politikoje, įmonės kokybės valdyme.

Siekiant suvaldyti darbe kylančias rizikas saugai ir sveikatai, Europos Tarybos direktyva Nr. 89/391/EEB „Dėl priemonių DSS apsaugai darbe gerinti nustatymo“⁷ (toliau – Direktyva 89/391/EEB) nustato, kad priemonės darbuotojų saugai ir sveikatai užtikrinti turi būti nustatytos pagal nacionalinės teisės aktus ir (arba) nacionalinę praktiką, o sveikatos priežiūros priemonės turi būti tokios, kad jomis periodiškai galėtų naudotis kiekvienas to norintis darbuotojas.

Europos socialinės chartijos⁸ 3 straipsnis numato teisę į sveikas ir saugias darbo sąlygas, tai yra:

- 1) rengti, įgyvendinti ir nuolat tobulinti nuoseklią valstybės politiką darbo saugos, profesinės sveikatos ir darbo aplinkos srityje. Pagrindinis šios politikos tikslas yra gerinti darbo saugą, sveikatos sąlygas ir užkirsti kelią nelaimingiems atsitikimams bei traumoms darbo metu, susijusioms su darbu arba tapusioms darbo padariniu, visų pirma šalinant su darbo aplinka susijusias rizikas priežastis;
- 2) priimti norminius aktus dėl darbų saugos ir sveikatos sąlygų;
- 3) imtis priemonių, kad būtų laikomasi tokių norminių aktų, organizuojant jų vykdymo kontrolę;
- 4) skatinti visiems darbuotojams prieinamų profesinės sveikatos tarnybų, kurių svarbiausios funkcijos būtų prevencija ir konsultavimas, laipsnišką plėtojimą.

⁴ International Labour Organization. About ILO. Prieiga internetu: <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm> (žiūrėta 2024-02-28).

⁵ International Labour Organization. Occupational Safety and Health Convention, 1981 (No. 155). Prieiga internetu: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312300 (žiūrėta 2024-02-06).

⁶ Chari R. et al. Expanding the Paradigm of Occupational Safety and Health. A New Framework for Worker Well-Being. Journal of Occupational

⁷ Europos Tarybos 1989 m. birželio 12 d. direktyva Nr. 89/391/EEB „Dėl priemonių darbuotojų saugai ir sveikatos apsaugai darbe gerinti nustatymo“. Nuoroda internetu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:31989L0391> (žiūrėta 2024 m. vasario 26 d.).

⁸ Europos socialinė chartija (pataisyta). Nuoroda internetu: www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E9D707A8677E (žiūrėta 2024 m. vasario 26 d.).

Nepaisant turimų įsipareigojimų, Europos socialinių teisių komitetas Lietuvai yra pateikęs išvadas⁹, kad „Komitetas daro išvadą, kad situacija Lietuvoje neatitinka Chartijos 3 straipsnio 4 dalies, nes nebuvo nustatyta, kad yra strategija, pagal kurią būtų palaipsniui sudaroma galimybė visiems darbuotojams naudotis PSP paslaugomis“. Tą pagrindžia ir Higienos instituto 2019 m. atliktas tyrimas, kurio rezultatai parodė, kad profesinės sveikatos priežiūros paslaugų teikimas yra užtikrinamas tik 4 proc., o iš dalies profesinės sveikatos paslaugos prieinamos 11,5 proc. dirbančiųjų¹⁰. Pagal Tarptautinės profesinės sveikatos komisijos atliktą profesinės sveikatos paslaugų prieinamumo tyrimą Lietuva yra tarp šalių, kuriose profesinės sveikatos paslaugų prieinamumas vienas mažiausių¹¹ - prastesnė situacija yra tik Tanzanijoje.

Profesinės sveikatos paslaugos gali apimti įvairius medicininius, psichologinius ir kitus veiksnius, skirtus palaikyti žmonių sveikatą ir gerovę darbe. Šios paslaugos gali būti svarbios tiek individualiems darbuotojams, tiek organizacijoms siekiant užtikrinti optimalią darbuotojų sveikatą. Siekiant plėtoti profesinės sveikatos paslaugas visose srityse, TDO apibrėžia darbuotojų saugos ir sveikatos gaires įvairiose srityse. Tikriausiai pagrindinis tarptautinis teisės aktas, apibrėžiantis profesinės sveikatos priežiūros funkcijas, yra TDO Profesinės sveikatos tarnybų konvencija Nr. 161 (1985)¹². Ši konvencija numato, kad profesinės sveikatos tarnybos funkcijos yra šios:

- 1) rizikų, kylančių sveikatai darbo vietoje, nustatymas ir įvertinimas,
- 2) darbo aplinkos ir veiksnių, galinčių turėti įtakos darbuotojų sveikatai, stebėjimas,
- 3) konsultavimas dėl darbo planavimo ir organizavimo, įskaitant darbo vietų projektavimą, įrangos parinkimą, priežiūrą, medžiagų naudojimą,
- 4) dalyvavimas rengiant darbo gerinimo programas,
- 5) konsultavimas dėl darbuotojų sveikatos, saugos ir higienos bei ergonomikos, individualių ir kolektyvinių apsaugos priemonių naudojimo,
- 6) darbuotojų profesinės sveikatos priežiūra,
- 7) darbo vietos pritaikymas darbuotojo galimybėms,
- 8) dalyvavimas profesinėje reabilitacijoje,
- 9) bendradarbiavimas teikiant informaciją, mokymą ir švietimą profesinės sveikatos, higienos ir ergonomikos srityse,
- 10) pirmosios pagalbos organizavimas ir teikimas,
- 11) dalyvavimas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų tyrime.

⁹ Europos socialinių teisių komiteto 2021 m. išvados Lietuvai dėl Europos socialinių teisių chartijos (pataisytos). Prieiga internetu: <https://rm.coe.int/conclusions-2021-lithuania-en/1680a5d9fe> (žiūrėta 2024 m. vasario 26 d.).

¹⁰ LR socialinės apsaugos ir darbo bei sveikatos apsaugos ministrų 2022 m. balandžio 5 d. įsakymas Nr. A1-251/V-693 „Dėl 2022–2027 m. DSS veiksmų plano patvirtinimo“. Nuoroda internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/81574c22b51711ec9f0095b4d96fd400?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=2b7ab7e6-2f55-408b-b5cb-bd5f95a7bf07> (žiūrėta 2024 m. vasario 26 d.).

¹¹ Rantanen, J., Lehtinen, S., Valenti, A., Iavicoli, S. Occupational health services for all A global survey on OHS in selected countries of ICOH members, 2018, p. 36. Nuoroda internetu: <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-017-4800-z> (žiūrėta 2024 m. vasario 26 d.).

¹² International Labour Organization. Occupational Health Services Convention, 1985 (No. 161), Prieiga internetu: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0:::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NOD E:CON.en,C161./Document (žiūrėta 2024-02-06).

TDO Profesinės sveikatos tarnybų konvenciją Nr. 161 Europos Sąjungoje yra ratifikavusios Suomija (1987 m.), Lenkija (2004 m.), Vokietija (1994 m.), Švedija (1986 m.), Danija (1995 m.), Vengrija (1994 m.), Airija (1995 m.), Latvija (1994 m.), Norvegija (1982 m.), Portugalija (1985 m.), Ispanija (1985 m.), Italija (2023 m.). Lietuva šios konvencijos nėra ratifikavusi, taip pat nėra ratifikavusi ir TDO darbuotojų saugos ir sveikatos konvencijos Nr. 155. Nepaisant to didesnės ar mažesnės apimties profesinės sveikatos paslaugos egzistuoja daugelyje pasaulio šalių. Estijoje profesinės sveikatos paslaugas darbdaviams teikti yra privaloma tuo atveju, jei darbuotojų darbo vietoje yra rizikos veiksnių, galinčių kenkti darbuotojų sveikatai. Latvijoje profesinės sveikatos paslaugos yra privalomos nepriklausomai nuo įmonės dydžio ar struktūros, tačiau priklausomai nuo darbuotojų skaičiaus ir vykdomos veiklos, skiriasi profesinės sveikatos paslaugų spektras. Lenkijoje tiesioginės profesinės sveikatos paslaugos nėra teikiamos, o yra perskirtos į dvi atskiras paslaugas. Suomijoje galioja Profesinės sveikatos paslaugų aktas (1383/2001), kuris tapatus TDO konvencijai Nr. 161. Norvegijoje praktiškai visos privataus ir viešojo sektoriaus įmonės yra įpareigosotos teikti profesinės sveikatos priežiūros paslaugas, o paslaugų teikėjas turi būti patvirtintas (akredituotas) Darbo inspekcijos¹³.

Turint galvoje profesinės sveikatos priežiūros paslaugų teikimą asmens sveikatos priežiūros paslaugų kontekste, paminėta TDO Smurto ir priekabiavimo darbe konvencija Nr. 190 (2019). Šioje konvencijoje smurtas ir priekabiavimas apibrėžiamas kaip daugybė nepriimtinių elgesio ar grasinimo apraiškų, tiek pavienių, tiek pasikartojančių atvejų, kuriais siekiama sukelti, gali sukelti arba sukeliama fizinė, psichologinė, seksualinė ar ekonominė žala, įskaitant smurtą ir priekabiavimą dėl lyties. Konvenciją Nr. 190 Europoje yra ratifikavusios Belgija (2023 m.), Prancūzija (2023 m.), Vokietija (2023 m.), Graikija (2021 m.), Airija (2023 m.), Italija (2021 m.), Norvegija (2023 m.), Portugalija (2024 m.), Ispanija (2022 m.) ir Didžioji Britanija (2022 m.).

Lietuva kaip ES, TDO ir PSO narė siekia, kad jos profesinės sveikatos priežiūros paslaugos ir apimtis atitiktų tarptautinius standartus, tačiau efektyvi ir tarptautinius standartus atitinkanti profesinės sveikatos paslaugų sistema Lietuvoje iki šiol nesukurta¹⁴. PSO, TDO, Tarptautinė profesinės sveikatos komisija ir Suomijos profesinės sveikatos institutas 2007 m. bendradarbiaudami parengė rekomendacijų dokumentą „Pagrindinės profesinės sveikatos paslaugos“ (3 leidimas)¹⁵. Šiame leidinyje profesinės sveikatos priežiūros paslaugų apimtis apibrėžiama keturiomis pakopomis:

I pakopa – pradinis lygis (angl. *starting level*), kuris apima konsultavimą dėl profesinės sveikatos, dalyvavimą tiriant nelaimingus atsitikimus ir profesines ligas, ūmius sveikatos sutrikimus, bei teikiant pirminę sveikatos priežiūrą;

¹³ Jankauskas R. et al. Situation Analysis of Existing Occupational Health Service Systems in NDPHS countries. Institute of Hygiene, Lithuania. Helsinki, 2012.

¹⁴ Mačiūnas, E. Higienos institutas (2020). Reikalingas konceptualus profesinės sveikatos priežiūros paslaugų teikimo modelis. [Žiūrėta 2023-10-13]. Prieiga per internetą: [https://sena.hi.lt/uploads/pdf/zurnalas_vs%20info/2020_3/VS%202020%203\(90\)%20Visas.pdf](https://sena.hi.lt/uploads/pdf/zurnalas_vs%20info/2020_3/VS%202020%203(90)%20Visas.pdf).

¹⁵ Pagrindinės profesinės sveikatos paslaugos. Suomijos profesinės sveikatos institutas. 2007. [Žiūrėta 2023-10-13]. Prieiga per internetą: www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135069/Basic%20Occupational%20Health%20Services.pdf?sequence=1.

II pakopa – pagrindinės paslaugos (angl. *basic service*) turi turėti pirminę sveikatos priežiūros infrastruktūrą, pagrindinį profesinės sveikatos priežiūros turinį bei priemones. Šiame lygyje teikiamos pagrindinės profesinės sveikatos paslaugos;

III pakopa – tarptautinius standartus atitinkančios paslaugos (angl. *international standard service*), kurių apimtis išdėstyta TDO Konvencijose 161 ir 155, teikiamos prevencinės ir gydymo paslaugos;

IV pakopa – visapusiš aptarnavimas (angl. *comprehensive service*), kurį teikia įmonei priklausantis paslaugų teikėjas arba specializuotas profesinės sveikatos tarnybos padalinys, o paslaugos apima visapusi turinį: prevencines, sveikatingumo bei plėtros paslaugas, o tame dalyvauja daugiadalykė specialistų komanda.

Įvairiose gairėse pažymima, kad profesinės sveikatos tarnybos turi būti daugiadalykės ir apimti ne tik sveikatos, bet ir darbo saugos, ergonomikos, psichosocialinius, organizacinius bei techninius darbo bei jo sąlygų aspektus. Tikslus profesinės sveikatos priežiūros paslaugų modelis apibrėžiamas Pav. Nr. 1.

1 paveikslas. Profesinės sveikatos tarnybų vykdomos veiklos schema¹⁶.

¹⁶ Rantanen J., Jankauskas R., Vainauskas S., Lingienė R. Pagrindinės profesinės sveikatos tarnybos, Higienos institutas, 2010.

Ypač didele profesinės sveikatos priežiūros paslaugų apimtimi ir kokybe pasižymi Skandinavijos šalys, kuriose stiprios saugos ir sveikatos įstaigos turi palaikymą iš valdžios bei pramonės sektorių bei pačių darbuotojų. Deja, toks modelis nėra lengvai perkeliamas į kitas šalis, tokias kaip Lietuva, kur didele dalimi profesinės sveikatos ir saugos praktika yra pagrįsta griežtu teisiniu reglamentavimu¹⁷.

2.1. PROFESINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGOS LIETUVOJE

LR Konstitucijos 48 straipsnis numato, kad „kiekvienas žmogus <...> turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas“. Pagrindines gaires kaip tai yra įgyvendinama apibrėžia LR Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas (Nr. IX-1672). Jame yra apibrėžiama, kad profesinė sveikata yra darbuotojų sveikata, kuriai išsaugoti ir stiprinti vykdoma darbo aplinkos kenksmingų veiksnių, lemiančių sveikatos pažeidimus, prevencija, darbo aplinkos pritaikymas darbuotojų fiziologinėms ir psichologinėms galimybėms, darbuotojų sveikatos priežiūra, įgyvendinamos sveikatos stiprinimo priemonės. Minėtame teisės akte yra numatoma, saugias ir sveikatai nekenksmingas darbo sąlygas darbuotojams privalo sudaryti darbdaviai. Siekdamas šio tikslo darbdavys paskiria vieną ar daugiau darbuotojų saugos ir sveikatos specialistų arba steigia darbuotojų saugos ir sveikatos tarnybą.

Lietuvoje darbuotojų saugos ir sveikatos tarnybų struktūrą apibrėžia Įmonių darbuotojų saugos ir sveikatos tarnybų pavyzdiniai nuostatai, patvirtinti LR socialinės apsaugos ir darbo ministro ir LR sveikatos apsaugos ministro 2011 m. birželio 2 d. įsakymu Nr. A1-266/V-575 „Dėl Įmonių darbuotojų saugos ir sveikatos tarnybų pavyzdinių nuostatų patvirtinimo“. Juose nurodoma, kad darbuotojų saugos ir sveikatos tarnybas sudaro darbuotojų saugos ir sveikatos specialistai bei profesinės sveikatos specialistai, kuriais laikomi ir darbo medicinos gydytojai. Paminėtina, kad profesinės sveikatos specialistą(-us) įmonės privalo turėti atsižvelgiant į jų ekonominės veiklos rūšį bei darbuotojų skaičių, tad nėra reikalavimo visoms įmonėms turėti profesinės sveikatos specialistus. Įmonėms taip pat palikta galimybė sudaryti sutartį dėl nurodytų specialistų funkcijų atlikimo su juridiniu asmeniu.

Minėtame teisės akte taip pat yra išskirtos darbuotojų saugos ir sveikatos specialisto bei profesinės sveikatos specialisto funkcijos.

Darbuotojų saugos ir sveikatos specialistas	Profesinės sveikatos specialistas
konsultuoja darbdaviui atstovaujantį asmenį ir darbuotojus darbuotojų saugos ir sveikatos klausimais ir teikia darbdaviui atstovaujančiam asmeniui pasiūlymus darbuotojų saugos ir sveikatos būklei gerinti	konsultuoja darbuotojų sveikatos apsaugos, darbo procesų pritaikymo darbuotojų galimybėms ir asmens apsaugos priemonių panaudojimo klausimais
darbdavio nustatyta tvarka instruktuoja darbuotojus	

¹⁷ LaDou J. International Occupational Health. International Journal of Hygiene and Environmental Health, 206, 1-11 (2003).

organizuoja darbuotojų mokymus darbuotojų saugos ir sveikatos klausimais bei pirmosios pagalbos mokymus	organizuoja pirmosios pagalbos teikimą
darbuotojų, kuriems privalomai turi būti tikrinama sveikata, sąrašus, analizuoja privalomųjų sveikatos patikrinimų išvadas ir rekomendacijas ir organizuoja šių rekomendacijų įgyvendinimą	stebi darbuotojų sveikatos būklę, atsižvelgdami į darbo procesą
darbuotojų saugos ir sveikatos teisės aktų nustatyta tvarka organizuoja, atlieka ir koordinuoja profesinės rizikos vertinimą įmonėje	
rengia įmonės darbuotojų saugos ir sveikatos norminius teisės aktus arba organizuoja jų parengimą	
dalyvauja tiriant nelaimingus atsitikimus darbe, incidentus, avarijas ir profesines ligas, analizuoja nelaimingų atsitikimų darbe, profesinių ligų, incidentų bei avarijų aplinkybes ir priežastis, registruoja įmonėje įvykusius nelaimingus atsitikimus darbe, profesines ligas bei incidentus, kaupia kitus duomenis, susijusius su darbuotojų sauga ir sveikata darbe	dalyvauja atliekant nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų tyrimą ir analizuoja jų priežastis
rengia nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų prevencijos priemones ar organizuoja jų parengimą, kontroliuoja prevencinių priemonių įgyvendinimo terminų laikymąsi	
kontroliuoja darbuotojų saugos ir sveikatos norminių teisės aktų reikalavimų laikymąsi įmonėje	
teikia informaciją darbdaviui atstovaujančiam asmeniui, darbuotojams, įmonės darbuotojų saugos ir sveikatos komitetui apie darbuotojų saugos ir sveikatos būklę ir darbuotojų saugos ir sveikatos norminių teisės aktų reikalavimų laikymąsi įmonėje	
dalyvauja įmonės darbuotojų saugos ir sveikatos komiteto veikloje	
organizuoja darbuotojų informavimą ir	organizuoja sveikos gyvensenos mokymus,

švietimą darbuotojų saugos ir sveikatos klausimais	rengia darbuotojų sveikatos stiprinimo programas ir organizuoja jų įgyvendinimą.
kitas darbdavio ar darbdaviui atstovaujtančio asmens pavestas funkcijas, susijusias su darbuotojų sauga ir sveikata.	

1 lentelė. Darbuotojų saugos ir sveikatos specialisto ir profesinės sveikatos specialisto funkcijos.

Matome, kad profesinės sveikatos specialisto funkcijos yra labiau orientuotos į darbuotojo sveikatos išsaugojimą ir darbo vietos pritaikymą darbuotojo galimybėms. Darbuotojų saugos ir sveikatos specialisto funkcijos yra labiau orientuotos į teisės aktų įgyvendinimą, darbuotojų saugos užtikrinimą – jos konkretnės ir labiau apibrėžtos teisiniame lygmenyje.

Profesinės sveikatos specialistų kompetenciją apibrėžia LR sveikatos apsaugos ministro 2008 m. balandžio 8 d. įsakymas Nr. V-271 „Dėl Profesinės sveikatos specialistų, galinčių dirbti įmonėse, kvalifikacijos reikalavimų aprašo patvirtinimo“. Šis teisės aktas numato, kad profesinės sveikatos specialistu gali būti sveikatos priežiūros specialistai, kurie:

- 1) Įgiję darbo medicinos gydytojo profesinę kvalifikaciją;
- 2) Baigę visuomenės sveikatos studijas ir įgiję aukštąjį arba jam prilygintą aukštojo mokslo išsilavinimą (atitikti tam tikrus reikalavimus dėl darbo stažo ir profesinės kvalifikacijos);
- 3) Įgiję medicinos gydytojo profesinę kvalifikaciją (atitikti tam tikrus reikalavimus dėl darbo stažo ir profesinės kvalifikacijos);
- 4) Įgiję bendrosios praktikos slaugytojo profesinę kvalifikaciją ir baigę atitinkamus tobulinimo kursus.

Asmenys, dirbantys profesinės sveikatos specialisto pareigose, turi gebėti identifikuoti pavojus ir profesinės rizikos veiksnius darbo vietose, vertinti jų poveikį sveikatai, konsultuoti darbdavius ir darbuotojus sveikatos apsaugos, darbo sąlygų ir darbo aplinkos gerinimo, darbo procesų pritaikymo darbuotojų galimybėms, nelaimingų atsitikimų darbe, su darbu susijusių ligų ir profesinių ligų prevencijos, asmens apsaugos priemonių panaudojimo klausimais, kartu su kitais specialistais tirti profesinių ligų ir nelaimingų atsitikimų darbe priežastis, analizuoti privalomų darbuotojų sveikatos patikrinimų rezultatus, organizuoti ir teikti pirmąją pagalbą, teikti siūlymus dėl įmonės sveikatos politikos vystymo, darbo organizavimo tobulinimo ir darbo saugos ir profesinės sveikatos kultūros gerinimo, siekiant kuo geresnių darbuotojų saugos ir sveikatos rodiklių, rengti sveikatinimo veiklos programas (projektus).

2.2. PROFESINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGOS LENKIJOJE

Lenkijoje Profesinės sveikatos paslaugos užtikrinamos dviem pagrindinėmis dedamosiomis: darbų saugos ir higienos paslaugomis (darbo vietoje) ir profesinės medicinos paslaugomis. Šias dvi paslaugas numato ir apibrėžia skirtingi teisės aktai. Darbų saugos ir higienos paslaugos vykdomos, užtikrinant darbuotojų konsultavimą visais su darbo sauga ir higiena susijusiais klausimais. Šias

paslaugas teikia įvairių profesijų atstovai, tačiau tai nėra medicinos personalas. Priklausomai nuo įmonės dydžio, darbdavys arba sukuria paslaugų teikimo mechanizmą (didelėse įmonėse), paskiria atsakingą asmenį šioms pareigoms atlikti (vidutinio dydžio įmonėse) arba prisiima atsakomybę pats.

Šios paslaugos apima šias pagrindines funkcijas:

- 1) Darbo sąlygų priežiūra;
- 2) Darbuotojų informavimą apie identifikuotas rizikas ir priemones joms valdyti;
- 3) Atskirų darbo vietų darbų saugos ir higienos instrukcijų priežiūra;
- 4) Dalyvavimas rizikos vertinime ir nelaimingų atsitikimų darbe priežasčių tyrime;
- 5) Informacijos ir žinių apie darbų saugą ir higieną bei ergonomiką darbo vietoje inicijavimas ir sklaida.

Matome, kad Lenkijoje nėra didelės atskirties tarp darbuotojų saugos ir sveikatos specialisto bei profesinės sveikatos specialisto – jei asmuo paskirtas atsakyti už darbų saugos ir higienos paslaugas, jis turi turėti tiek darbų saugos, tiek profesinės sveikatos žinių, o jam atitinkami kvalifikacijos reikalavimai nėra keliami. Iš esmės, Lenkijoje profesinės sveikatos priežiūra organizuojama įstaigos lygiu bei nacionaliniu lygiu¹⁸.

Jei kalbėtumėm apie profesinės medicinos sistemą, ji susideda iš kelių struktūrų: Profesinės medicinos instituto (jo atsakomybė yra antro lygio profesinių ligų diagnostika, sveikatos patikrinimai esant siuntimui iš regioninių centrų), Regioninių profesinės medicinos centrų (pirminio lygio profesinių ligų diagnostika, profilaktinė sveikatos priežiūra, sveikatos patikrinimai esant siuntimui iš profesinės sveikatos paslaugų skyrių) bei Profesinės sveikatos tarnybos (profilaktinė sveikatos priežiūra)¹⁹.

Jau minėta, kad profilaktinę darbuotojų sveikatos priežiūrą vykdo Profesinės sveikatos tarnyba, įsteigta darbuotojų sveikatai ir gyvybei apsaugoti nuo neigiamo su darbu susijusių pavojų poveikio.

Profesinės sveikatos tarnybos užduotis vykdo gydytojai, slaugytojai, psichologai ir kiti asmenys, turintys profesinę kvalifikaciją, būtiną šioms multidisciplininėms funkcijoms atlikti. Daugiausiai profilaktinė sveikatos priežiūra yra suprantama kaip darbuotojų profilaktiniai sveikatos patikrinimai, kuriuos gali atlikti kvalifikuoti gydytojai, turintys profesinės sveikatos, pramonės ligų, jūrų ir tropinės medicinos, su geležinkeliais susijusios medicinos, aviacijos medicinos ir profesinės higienos kvalifikaciją. Kaip ir Lietuvoje, taip ir Lenkijoje yra įtvirtinta nuostata, kad darbuotojas gali dirbti tik laiku patikrinęs sveikatą ir įsitikinus, kad nėra kontraindikacijų dirbti jo atliekamą darbą. Kaip ir daugelyje šalių, darbdavys yra įpareigotas užtikrinti saugias ir sveikas darbo sąlygas.

Lenkijoje profesinės rizikos vertinimas nėra profesinės sveikatos priežiūros atsakomybė, tačiau reikalui esant darbdavys gali kreiptis konsultacijos. Profesinės sveikatos priežiūros paslaugos apima gebėjimo dirbti vertinimą ir palaikymą, darbuotojų sveikatos priežiūrą (prieš pradėdant dirbti ir dirbant), profesinių ligų diagnozavimą, sveikatos stiprinimą darbe, pirmosios pagalbos organizavimą,

---

¹⁸ Jain A. et al. The Role of Occupational Health Services in Psychosocial Risk Management and the Promotion of Mental Health and Well-Being at Work. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021, 18, 3632.

¹⁹ Walusiak-Skorupa J. The system of Occupational Medicine in Poland. 2020. Nuoroda internetu: <https://uems-occupationalmedicine.org/wp-content/uploads/2020/02/Annex-3-OM-in-Poland-.pdf> (žiūrėta 2024-02-08).

dalyvavimą nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų prevencijoje, reabilitacijoje, darbuotojų ir darbdavio informavimą ir švietimą su profesine sveikata susijusiais klausimais²⁰.

2.3. PROFESINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGOS DIDŽIOJOJE BRITANIJOJE

Didžiojoje Britanijoje galiojantys teisės aktai darbdavį įpareigoja užtikrinti darbuotojų saugą ir sveikatą tiek, kiek tai pagrįstai įmanoma. Pastebėtina, kad nėra įpareigojimo darbo vietoje turėti kvalifikuotą medicinos ar slaugos personalą. Yra numatyta, kad darbdaviai turi turėti adekvačius ir tinkamus pirmosios pagalbos reikmenis ir patalpas ir tinkamą skaičių kvalifikuotų ir apmokytų darbuotojų, galinčių suteikti pirmąją pagalbą. 1990 m. priimtame *Code of Practice* buvo įtvirtinta rekomendacija, kad 50 darbuotojų tektų ne mažiau kaip vienas asmuo, galintis suteikti pirmąją pagalbą. Vėliau ši rekomendacija panaikinta ir didesnis dėmesys atkreiptas į egzistuojančias rizikas: pavyzdžiui, jei dirbama pamainomis, kiekvienoje pamainoje turėtų būti pirmąją pagalbą galintis suteikti asmuo. Esant didelėms rizikoms (pvz. cheminių medžiagų gamyba) pirmosios pagalbos tiekėjas turėtų žinoti ne tik bendruosius pirmosios pagalbos teikimo principus, bet ir konkrečią darbo vietoje egzistuojančią specifiką. Pirmosios pagalbos patalpos su reikiamu personalu yra privalomas tik tada, kai įmonė vykdo ypač pavojingus procesus: vykdant dideles statybas, dirbant chemijos pramonėje ir kt. Darbdavys privalo informuoti darbuotoją apie pirmosios pagalbos priemones ir kur gauti pirmąją pagalbą. Tam, kad darbuotojas galėtų būti pirmąją pagalbą galinčiu teikti asmeniu, jis turi būti apmokytas ir gauti HSE patvirtintą kvalifikacijos kėlimo pažymėjimą²¹.

Pažymėtina, kad JK nėra įpareigojimo nuolat turėti kvalifikuotą gydytoją ar slaugytoją darbo vietoje. Visgi jei darbuotojai vykdo itin pavojingus procesus, tokius kaip darbas su asbestu, darbas su jonizuojančia spinduliuote, gali būti reikalaujama reguliariai tikrinti darbuotojų sveikatą, kas reiškia, kad patikras atliekantis medicinos personalas turi būti prižiūrimas. Atsiradus sveikatos pavojingų medžiagų kontrolės reglamentus šie reikalavimai stipriai padidėjo, nes įpareigoja darbdavį įvertinti darbe kylančius pavojus dėl visų medžiagų, su kuriomis dirba darbuotojai, bei įvesti reguliarią priežiūrą, jei yra pagrįsta tikimybė, kad dėl pavojingos medžiagos poveikio gali išsivystyti liga ar atsirasti neigiamas poveikis sveikatai.

2.4. PROFESINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGOS SUOMIJOJE

Suomija yra viena iš šalių, turinčių stipriausias ir plačiausias profesinės sveikatos priežiūros paslaugas. Pagrindinis teisės aktas, nurodantis paslaugų spektrą ir apimtis yra Profesinės sveikatos

---

²⁰ Jankauskas R. et al. Situation Analysis of Existing Occupational Health Service Systems in NDPHS Countries. Helsinki, 2012.

²¹ Kloss D. Occupational Health Law, Fourth Edition. Blackwell Science. P. 29.

priežiūros aktas (1383/2001)²². Šis įstatymas numato, kad yra bendradarbiaujant darbdaviui, darbuotojui ir profesinės sveikatos darbuotojui turi būti:

- 1) Užtikrinta su darbu susijusių ligų ir nelaimingų atsitikimų prevencija;
- 2) Užtikrinta sveikas ir saugus darbas bei darbo aplinka;
- 3) Palaikoma darbuotojų sveikata, galimybė dirbti ir funkcionuoti skirtinguose amžiaus tarpsniuose;
- 4) Skatinamas darbovietės bendruomenės funkcionavimas.

Darbdavys privalo organizuoti profesinės sveikatos priežiūros paslaugas darbuotojui, su kuriuo nutraukta darbo sutartis 6 mėnesius nuo sutarties nutraukimo, jei darbuotojas iki darbo santykių pabaigos dirbo pas darbdavį ne mažiau kaip 5 metus ir darbdavys nuolat įdarbina ne mažiau kaip 30 darbuotojų. Darbdavio pareiga organizuoti profesinę sveikatos priežiūrą nutrūksta, kai darbuotojas, su kuriuo buvo nutraukta darbo sutartis, pereina į sutartinius darbo santykius arba į viešųjų paslaugų darbo santykius. Darbuotojas privalo pranešti darbdaviui, kad pereina dirbti pas kitą darbdavį ir gauna to darbdavio organizuojamas sveikatos priežiūros paslaugas.

Profesinės sveikatos specialisto funkcijas apibrėžia Vyriausybės dekretas apie gerosios profesinės sveikatos priežiūros praktikos, profesinės sveikatos priežiūros turinio ir specialistų bei ekspertų išsilavinimo reikalavimus (Nr. 708/2013)²³. Profesinės sveikatos priežiūros specialistas yra sveikatos priežiūros darbuotojas, kuris yra profesinės sveikatos specialistas arba kitas licencijuotas gydytojas, profesinės sveikatos slaugytojas, baigęs atitinkamus profesinės sveikatos mokymus. Suomijoje profesinės sveikatos gydytojas turi specializuotis profesinės sveikatos priežiūroje, o tam jam reikia mokytis 6 metus, norint gauti gydytojo kvalifikaciją, ir dar 6 metus, norint gauti profesinės sveikatos gydytojo kvalifikaciją. Jei gydytojas profesinės sveikatos priežiūroje dirba nepilną darbo laiką, jam būtini kvalifikacijos kėlimo kursai šioje srityje. Suomijoje išskiriamos ir profesinės sveikatos slaugytojos, kuriomis gali būti visuomenės sveikatos slaugytojos, išklausiųsios kvalifikacijos kėlimo kursas. Profesinės sveikatos specialistų komandą sudaro ir licencijuoti profesinės sveikatos fizioterapeutai, psichologai, kuriems taip pat reikalinga kvalifikacija profesinės sveikatos srityje. Be to, komandoje gali būt profesinės sveikatos higienistai, socialinio darbo ekspertai, techniniai ekspertai, dietistai, logopedai ir kt. specialistai, turintys pakankamai žinių profesinės sveikatos srityje.

Išskiriamas profesinės sveikatos priežiūros ekspertas – t. y. asmuo, turintis kineziterapeuto ar psichologo kvalifikaciją ir turintis pakankamai profesinės sveikatos priežiūros žinių, arba asmuo, turintis darbo higienos ar ergonomikos išsilavinimą ar išsilavinimą technikos srityje ar kitoje panašioje srityje, ir turintis pakankamai žinių apie profesinės sveikatos priežiūrą arba asmuo, turintis medicinos srities, išskyrus profesinę sveikatą, specialisto kvalifikaciją. PSS ir ekspertai turi būti visiškai nepriklausomi nuo darbdavio, darbuotojų ir jų atstovų.

---

²² Ministry of Social Affairs and Health, Finland. Occupational Healthcare Act (1383/2001). Prieiga internetu: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2001/en20011383_20210555.pdf (žiūrėta 2024-02-20).

²³ Ministry of Social Affairs and Health, Finland. Government Decree on the Principles of Good Occupational Practice, the Content of Occupational Healthcare and the Educational Qualifications Required of Professionals and Experts (Nr. 708/2013). Prieiga internetu: [en20130708_20130708.pdf \(finlex.fi\)](https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2013/en20130708_20130708.pdf) (žiūrėta 2024-02-21).

Savivaldybės profesinės sveikatos paslaugas teikiančių asmenų tarpe 1/3 profesinės sveikatos gydytojų yra profesinės sveikatos specialistai ir turi turėti specialų pasirengimą profesinės sveikatos srityje, o didžiojoje pramonėje 51 proc. gydytojų yra specialistai.

Suomijoje pagal įstatymus atsakingi savivaldybių sveikatos centrai už profesinės sveikatos paslaugų teikimą savivaldybės jurisdikcijoje veikiančioms įmonėms ir savarankiškai dirbantiems asmenims. Sveikatos centrų profesinės sveikatos skyriai teikia paslaugas 600 000 darbuotojų (32 proc. darbuotojų ir 61 proc. įmonių). Tokių paslaugų turinys yra nustatytas Profesinės sveikatos paslaugų įstatyme ir labai skiriasi priklausomai nuo darbo vietos pobūdžio (pvz. žemės ūkis, statybvietė, biuras).

Profesinės sveikatos priežiūros specialistai vykdo šias funkcijas:

1) Vykdo darbo vietų tyrimus (vertinimą), nes tuo grindžiamos tolimesnė profesinės sveikatos priežiūros paslaugų kryptis. Vertinimas turi apimti sveikatos rizikas ir žalas, darbe esančios įtampos rodiklius ir šaltinius, darbo aplinką ir darbo bendruomenę ir jos įtaką sveikatai ir gebėjimui dirbti.

2) Vykdo profilaktinius sveikatos patikrinimus, kurie apima darbuotojo sveikatos, gebėjimo dirbti ir funkcinio pajėgumo vertinimą pasitelkiant klinikinius ir kitus metodus, ir tai vertinama kaip viena visuma. Šių patikrinimų metu gautos išvados yra pagrindas vertinti ir teikti konsultacijas bei sudaryti individualius sveikatos priežiūros planus, kad būtų išlaikomas darbuotojo gebėjimas dirbti.

3) Vykdo darbuotojų galimybių dirbti stebėseną ir gerinimą ir nukreipia reabilitacijai. Šios veiklos turi būti vykdomos darbo vietoje (įmonės viduje) ir didžiausias dėmesys skiriamas prevencijai. Darbdavys yra įpareigotas imtis reikiamų priemonių, kad skatintų, išlaikytų, atstatytų ir stebėtų darbuotojo gebėjimą dirbti, t. y. atsižvelgtų į darbo pobūdį, darbo įrankius, aplinką, bendruomenę, darbuotojo profesines žinias ir gebėjimus, sveikatą ir gebėjimą dirbti. Jei to neįmanoma padaryti, darbuotojas nukreipiamas gydymui arba profesinei, medicininei ar socialinei reabilitacijai, o tai koordinuoja profesinės sveikatos priežiūros paslaugas teikiantys asmenys.

4) Teikia konsultacijas ir patarimus dėl profesinės sveikatos priežiūros gerinimo, atsižvelgiant į darbo vietų vertinimo ir profilaktinių sveikatos patikrinimų išvadas, o tai daroma tiek individualiai, tiek grupiniu būdu. Konsultavimo veikla yra įtraukiama į profesinės sveikatos priežiūros planus ir individualius planus.

5) Užtikrina pirmosios pagalbos teikimą. Pirmosios pagalbos poreikis yra nustatomas darbo vietų vertinimo metu. Planuojant pirmosios pagalbos teikimo apimtį atsižvelgiama į darbo vietų vertinimo rezultatus ir apima tiek reikalingas priemones, tiek gebėjimus teikti pagalbą. Šioje veikloje turi dalyvauti ir išoriniai asmenys, atsakingi už civilinę saugą, gelbėjimo tarnybų darbuotojai. Pastebėtina, kad pirmosios pagalbos teikimas organizuojamas taip, jog būtų pasiruošta teikti pagalbą didelio masto nelaimingų įvykių metu. Be to, pirmoji pagalba apima ne tik pagalbą fiziologinių funkcijų užtikrinimui, bet ir pagalbą esant atitinkamoms psichologinėms reakcijoms.

Matome, kad Suomijoje vykdant profesinės sveikatos priežiūrą yra laikomasi tęstinumo, veikla yra organizuojama nuo darbo vietų vertinimo, į tai atsižvelgiama tiek vertinant darbuotojo sveikatą, gebėjimą dirbti, bet ir teikiant konsultacijas, organizuojant pirmosios pagalbos teikimą. Svarbu pastebėti, kad vykdant veiklą atsižvelgiama į dermę, t. y. žmogus suprantamas kaip visuma

(rūpinamasi tiek fizine, tiek psichologine gerove), konsultacijos ir sveikatos patikrinimai vykdomi neatskiriant jo nuo darbo vietos. Negana to, profesinės sveikatos specialistai turi nemažai galių, pvz., nukreipti į reabilitaciją. Visa veikla yra dokumentuojama, sudarant individualius ir įmonei pritaikytus paslaugų planus.

2.5. PROFESINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGOS ŠVEDIJOJE

Profesinės sveikatos priežiūros paslaugos Švedijoje yra išorės ekspertų laisvoje rinkoje teikiama funkcija, susijusi su darbo aplinka ir reabilitacija, taip pat paslaugos gali būti teikiamos ir įmonės viduje dirbančių specialistų²⁴. Profesinės sveikatos priežiūros specialistams būtinas geras supratimas apie fizinius ir psichologinius darbo aplinkos veiksnius, o paslaugos teikiamos prireikus atlikti darbo vietos pritaikymą, reabilitaciją, rizikos vertinimą, tyrimą ar fizikinių ar ergonominių veiksnių analizę (triukšmo matavimai, apšvietimo vertinimas ir pan.). Įsidėmėtina tai, kad profesinės sveikatos priežiūros paslaugos nėra medicinos paslaugos. Išorės ekspertus pirmam vizitui darbuotojai gali kviesti be išankstinio susitarimo su darbdaviu.

Darbuotojams turi būti suteikta galimybė dalyvauti kuriant savo darbo sąlygas ir pokyčių bei plėtros procesuose, turinčiuose įtakos jų darbui. Profesinės sveikatos priežiūra apima sveikatos ir saugos gerinimo priemonių rengimą, įmonės veiklos darbuotojų saugos ir sveikatos srityje planavimą, medžiagų, galinčių sukelti sveikatos sutrikimus ar nelaimingus atsitikimus, naudojimo kontrolę, darbuotojų informavimą ir švietimą apie darbo aplinkoje esančius rizikos veiksnius, darbo vietos ir pobūdžio pritaikymą ir reabilitaciją.

Profesinės sveikatos priežiūros paslaugos apima²⁵:

- 1) Profilaktinius sveikatos patikrinimus ir darbuotojų vakcinaciją;
- 2) Konsultavimą gyvenimo būdo klausimais (individualiai);
- 3) Konsultavimą sveikatos stiprinimo klausimais;
- 4) Sisteminių darbo aplinkos vertinimą arba atskirų rizikos veiksnių vertinimą (ergonomikos, fizinių veiksnių ir kt.);
- 5) Mokymus ir seminarus darbo aplinkos ir sveikatos srityse;
- 6) Konsultavimą dėl reabilitacijos, darbo aplinkos pritaikymą, darbingumo vertinimą.

Darbdaviai privalo vykdyti nuolatinį sistemingo darbo aplinkos valdymą, kad būtų išvengta sveikatos sutrikimų ir nelaimingų atsitikimų. Šis procesas turi būti dokumentuotas. Darbo aplinkos valdymas turi būti atliekamas kaip įprastos darbo veiklos dalis. Ji turi apimti visas fizines, psichosocialines sąlygas, susijusias su darbo aplinka. Technologijos, darbo organizavimas ir darbo turinys turi būti suprojektuoti taip, kad darbuotojai nepatirtų fizinės ar psichinės įtampos, galinčios

---

²⁴ Schmidt L., Sjostrom J. Occupational Health Services: a Study in the Sweden public Sector; municipalities and countries. Nuoroda internetu: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=5a5ee144864453392387b6e6abd25f2e1d679ecc> (žiūrėta 2024 m. vasario 27 d.)

²⁵ Work Environment Act (1977:1160). Sweden. Prieiga internetu: [Work Environment Act \(1977:1160\) Non-official translation \(government.se\)](https://www.government.se/press-releases/2024/02/work-environment-act-1977-1160-non-official-translation) (žiūrėta 2024 m. vasario 27 d.)

sukelti sveikatos sutrikimus ar nelaimingus atsitikimus. Matome, kad profesinės sveikatos priežiūros paslaugos atitinka Konvencijoje Nr. 161 numatytą paslaugų turinį.

2.6. PROFESINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGOS VOKIETIJOJE

Vokietijoje profesinės sveikatos klausimus kuruoja dvi institucijos – Darbo ir socialinių reikalų ministerija bei Vokietijos socialinių įvykių draudimas. Už konsultavimą politikos formavimo procese, tyrimus, veiklos vystymą yra atsakingas Federalinis darbų saugos ir sveikatos institutas. Saugos ir sveikatos klausimus darbe administruoja Darbo ir socialinių reikalų ministerija ir regioniniu lygiu veikiančios struktūros, ir dėl šios priežasties profesinės sveikatos klausimai gali būti sprendžiami visos šalies darbo sąlygų kontekste, tačiau pastebėtina, kad sveikatos darbe klausimai dažnai išblanksta palyginus su bendros sveikatos klausimais, už kurią yra atsakinga Sveikatos apsaugos ministerija ir regioniniai sveikatos centrai.

Profesinės sveikatos priežiūros paslaugos gali būti teikiamos įmonės viduje, perkamos iš išorės, jas gali teikti privatūs sveikatos priežiūros centrai ar privačiai veikiantys gydytojai, taip pat yra sudaryta galimybė profesinės sveikatos priežiūros paslaugas organizuoti kelioms įmonėms kartu (grupiniu būdu). Iš esmės egzistuoja trys paslaugų teikimo modeliai:

- Įprastas modelis – įmonėms, kuriose dirba daugiau nei 10 darbuotojų ir mažiau pavojingoms linijoms. Šis modelis pagrįstas tuo, kad profesinės sveikatos priežiūros laikas pridedamas prie bendrai įmonei skiriamo paslaugų tiekimo laiko;

- Pagrindinis paramos modelis – įmonėms, turinčioms mažiau nei 10 darbuotojų ir visoms pramonėms šakoms. Šis modelis apima rizikos vertinimus ne rečiau kaip 5 kartus per metus arba pasikeitus darbo vietos pakeičiamos (rekonstruojamos), darbo vietoje yra specifinių pavojų, kai rizikos vertinimo reikalauja darbuotojai.

- „Darbdavio modelis“ taikomas tik mažoms įmonėms ir tokias paslaugas teikia kelios draudimo nuo nelaimingų atsitikimų įstaigos. Šis modelis pagrįstas teisės aktuose nurodyta sąlyga „atsižvelgiant į veiklos pobūdį ir įmonių dydį, galima apibrėžti įmonių kategorijas, kuriose darbdavys, jeigu jis yra kompetentingas, gali pats prisiimti atsakomybę už nurodytas priemones“. Toks modelis suteikia galimybę prireikus gauti profesinės sveikatos ir darbo medicinos paslaugas.

Profesinės sveikatos priežiūros paslaugas finansuoja darbdavys. Pagrindinės profesinės sveikatos priežiūros specialisto funkcijos²⁶:

- 1) Rizikų nustatymas ir vertinimas darbo vietoje;
- 2) Rizikos veiksnių stebėseną;
- 3) Profesinės rizikos vertinimas;
- 4) Nelaimingų atsitikimų prevencija ir konsultavimas;
- 5) Darbuotojų sveikatos stebėseną;
- 6) Galimybės dirbti vertinimas ir gerinimas;

---

²⁶ Jankauskas R. et al. Situation Analysis of Existing Occupational Health Service Systems in NDPHS countries. Institute of Hygiene, Lithuania. Helsinki, 2012.

- 7) Darbuotojų ir darbdavių informavimas bei švietimas profesinės sveikatos klausimais;
- 8) Pirmosios pagalbos teikimo organizavimas ir teikimas;
- 9) Sveikatos patikrinimai prieš pradėdant darbą ir periodiniai dirbant;
- 10) Duomenų saugojimas.

Matome, kad dalis funkcijų yra tapačios kaip ir Lietuvoje. Visgi Lietuvoje profesinės sveikatos specialistas nėra atsakingas už profesinės rizikos vertinimą (jame tik dalyvauja).

2.7. PROFESINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGŲ AKTUALUMAS ASMENS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS ĮSTAIGOSE

Apie 10 proc. Europos Sąjungoje dirbančių žmonių dirba sveikatos ir socialinės priežiūros sektoriuose, o daugelių jų darbo vieta yra liginė. Europos Komisija komunikate 2021–2027 m. ES darbuotojų sveikatos ir saugos strateginėje programoje „Darbuotojų sauga ir sveikata kintančiame darbo pasaulyje“ ragina valstybes nares „aktyviai mažinti sveikatos priežiūros sektoriuje kylančius pavojus, nustatant ir įgyvendinant saugaus darbo procedūras ir organizuojant atitinkamą mokymą“²⁷. Pastebėtina tai, kad asmens sveikatos priežiūros sektoriaus darbuotojai susiduria su labai plačiu spektru rizikos veiksnių. Jų darbo aplinkoje egzistuoja biologiniai veiksniai (sąlytis su kūno skysčiais, virusai, bakterijos ir kt.), psichosocialiniai veiksniai (stresas, nuovargis, perdegimas ir kt.), cheminiai veiksniai (vaistai, dezinfekcinės medžiagos), ergonominiai veiksniai (statinė darbo poza, pacientų kėlimas), fizikiniai veiksniai (jonizuojanti spinduliuotė, magnetiniai laukai), fiziniai veiksniai (aštrūs darbo įrankiai ir kt.).

Statistikos departamento duomenimis, 2022 m. Lietuvoje didžiąją dalį asmens sveikatos priežiūros personalo sudarė slaugytojai (21 316 asmenys), gydytojai (13 262 asmenys), kitų darbuotojų buvo mažiau: 3 194 odontologai, 5 803 slaugytojo padėjėjai, 861 akušeris, 3 654 farmacininkai²⁸. Be šių specialistų asmens sveikatos priežiūros įstaigose dirba ir kitas personalas: administracijos darbuotojai, techninis personalas, darbuotojų saugos ir sveikatos specialistai, profesinės sveikatos specialistai ir kt.

---

²⁷ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. 2021–2027 m. ES darbuotojų sveikatos ir saugos strateginė programa Darbuotojų sauga ir sveikata kintančiame darbo pasaulyje. Briuselis, 2021. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0323&qid=1626089672913#PP1>

²⁸ Sveikatos priežiūros personalo skaičius. Oficialios statistikos portalas. Statistikos departamentas, 2023 m.

	Sveikatos priežiūros personalo skaičius asmenys				
	2018	2019	2020	2021	2022
Gydytojas	13 680	13 508	13 205	13 165	13 262
Praktikuojantis gydytojas	12 881	12 768	12 529**	12 533	12 580
Licencijuotas gydytojas	14 836	13 908	13 819	13 795	14 101
Odontologas	2 823	2 708	3 182	3 013	3 194
Praktikuojantis odontologas	2 758	2 649	3 100	2 934	3 104
Licencijuotas odontologas	3 909	3 833	3 820	3 651	3 913
Slaugytojas	21 886	21 717	21 906	22 173	21 316
Praktikuojantis slaugytojas	21 793	21 629	21 818	22 079	21 233
Licencijuotas slaugytojas	26 078	26 065	26 314	25 736	24 899
Slaugytojo padėjėjas	7 994	8 053	5 536	5 641	5 803
Akušeris	884	895	877	872	861
Praktikuojantis akušeris	884	894	875	872	860
Licencijuotas akušeris	1 124	1 124	1 134	1 192	1 135
Licencijuoti farmacijos specialistai (vaistininkai)	3 415	3 438	3 484**	3 582	3 654

2 lentelė. Asmens sveikatos priežiūros įstaigose dirbančių asmenų skaičius. Statistikos departamentas, 2023 m.

Remiantis Higienos instituto Profesinės sveikatos centre 2023 metais surinktais duomenimis, Lietuvoje 25 asmens sveikatos priežiūros įstaigose pilnu ar daliniu etatu dirba profesinės sveikatos specialistas, nors atsižvelgiant į darbuotojų skaičių, profesinės sveikatos specialistus turėtų turėti 73 įstaigos. Taigi galima daryti prielaidą, kad tik trečdalis asmens sveikatos priežiūros įstaigų yra įgyvendinusios reikalavimą teikti profesinės sveikatos priežiūros paslaugas darbuotojams. Paminėtina tai, kad vadovaujantis Profesinių ligų registro duomenimis, 2021 m. nustatyti 8 profesinių ligų atvejai (2,9 proc. iš visų nustatytų atvejų) žmonių sveikatos priežiūros ir socialiniu darbu užsiimančių įmonių darbuotojams, o 2022 m. šis skaičius siekė 14 atvejų (4,9 proc. iš visų nustatytų atvejų).

Norint užtikrinti asmens sveikatos priežiūros darbuotojų gerovę darbe, būtina stiprinti profesinės sveikatos paslaugų teikimą. Šioje vietoje vertėtų paminėti, kad tai glaudžiai siejasi su Sveikatos apsaugos ministerijos tikslu užtikrinti, kad ateityje Lietuvoje būtų reikiamas sveikatos priežiūros ir farmacijos specialistų skaičius. Norima pagerinti darbo užmokesčio sistemą, didinti specialistų tobulinimosi prieinamumą bei gerinti darbo sąlygas²⁹, o vienas iš pastarojo tikslo priemonių – kokybiškų ir plataus spektro profesinės sveikatos priežiūros paslaugų teikimas.

3. IŠVADOS

Apibendrinant teisinį reglamentavimą tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygmeniu, galima teigti, kad mažesne ar didesne apimtimi profesinės sveikatos priežiūros paslaugos teikiamos visose

²⁹ Sveikatos priežiūros specialistų pasiūlos ir paklausos planavimas. Veiklos sritys. LR sveikatos apsaugos ministerija. Nuoroda internetu: <https://sam.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/sveikatos-prieziuros-specialistai/> (žiūrėta 2024 m. kovo 18 d.)

šalyse, o paslaugų teikimas gali būti organizuojamas arba įmonės viduje, arba perkamos paslaugos iš išorės. Šios dvi paslaugų teikimo galimybės galimos ir Lietuvoje.

Apibendrinant skirtingą užsienio šalių patirtį matyti, jog Suomijoje profesinės sveikatos paslaugoms būdingas itin didelis atitikimas Konvencijai Nr. 161 išvardintoms funkcijoms, taip pat paslaugų kompleksškumas ir specialistų įgalinimas. Profesinės sveikatos paslaugoms Suomijoje svarbi orientacija į sudėtingas gerai apmokytų profesionalų komandas, kurių tarpusavio bendradarbiavimas ir sistemingas veikimas gali kokybiškai apimti skirtingas profesinės sveikatos priežiūros sritis ir funkcijas, ką sunku padaryti vienam ar dviem specialistams. Be to, remiantis šios šalies profesinės sveikatos specialistų veiklos modeliu svarbu pastebėti, jog profesinės sveikatos paslaugos apima ir darbo bendruomenės funkcionavimo skatinimą. Svarbus ir profesinės sveikatos specialistų įgalinimo aspektas – kaip medikai, kurie gali priimti svarbus su profesine sveikata susijusius sprendimus, pavyzdžiui, gali nukreipti reabilitacijos paslaugoms.

Užsienio šalyse profesinės sveikatos priežiūros paslaugos iš esmės apima Konvencijoje Nr. 161 numatytas profesinės sveikatos priežiūros paslaugas, kurios apima tiek fizinės, tiek psichosocialinės darbuotojų sveikatos užtikrinimą. Profesinės sveikatos paslaugų užtikrinimas vykdomas atliekant rizikos vertinimą, profilaktinius sveikatos patikrinimus, darbuotojų ir darbdavių konsultavimą, darbo vietos pritaikymą darbuotojų galimybėms, rizikos veiksnių valdymą, o profesinės sveikatos tarnybą sudaro daugialypė specialistų komanda.

Visgi profesinės sveikatos specialistų pagrindinė funkcija – darbuotojų sveikatos išsaugojimas darbe, dėl to jų veikla ir kompetencijos turėtų būti ganėtinai plačios – visoms funkcijoms atlikti reikalinga žinoti tiek fizinius, cheminius, fizikinius, ergonominius veiksnius bei jų sąsajas su galimomis sveikatos išėjimais, o norint vykdyti profilaktiką pirminių, antrinių ir tretinių lygmeniu būtina vykdyti profilaktinius sveikatos patikrinimus, vykdyti darbuotojų ir darbdavių švietimą, sveikatos stiprinimo programas, organizuoti pirmosios pagalbos tiekimą, dalyvauti profesinės rizikos vertinime.

Nepaisant TDO ir ES reglamentavimo, dauguma Europos Sąjungoje dirbančių darbuotojų gauna labai ribotas profilaktikos paslaugas, o šis lygis siekia nuo 20 iki 100 proc. Svarbu pastebėti, kad žymią dalį paslaugų teikia specialistai, kuriems trūksta kompetencijos³⁰. Lietuvoje veikiantis profesinės sveikatos paslaugų modelis lygiai taip pat negarantuoja profesinės sveikatos paslaugų teikimo visiems darbuotojams. Norint gerinti profesinės sveikatos priežiūros paslaugų kokybę ir efektyvumą, būtina sukurti standartizuotus profesinės sveikatos teikimo algoritmus, kurie leistų lengviau ir efektyviau vykdyti numatytas funkcijas.

Funkcija	Kompetencija (turi išmanyti)
stebi darbuotojų sveikatos būklę, atsižvelgdami į darbo procesą	sveikatos teisės pagrindus, darbuotojų saugos ir sveikatos teisės aktų nuostatas
organizuoja pirmosios pagalbos teikimą	profesinės sveikatos priežiūros veiklos

³⁰ Walters et al. Prevention Services for Occupational Safety and Health in the European Union: Anachronisms or Supports for Better Practice? Safety Science. 2022, 122 (105793).

	organizavimo principus
dalyvauja atliekant nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų tyrimą ir analizuoja jų priežastis	profesinės rizikos veiksnius ir jų poveikį darbuotojų sveikatai
konsultuoja darbuotojų sveikatos apsaugos, darbo procesų pritaikymo darbuotojų galimybėms ir asmens apsaugos priemonių panaudojimo klausimais	profesinės rizikos įvertinimo ir prevencijos pagrindus
organizuoja sveikos gyvensenos mokymus, rengia darbuotojų sveikatos stiprinimo programas ir organizuoja jų įgyvendinimą	profesinių ir su darbu susijusių ligų kilmę, eigą, specifinius šių ligų profilaktikos principus ir metodus
	profesinės sveikatos rodiklius, darbuotojų sveikatos stebėsenos principus
	įmonės darbuotojų įtraukimo, siekiant išsaugoti ir stiprinti darbuotojų sveikatą, galimybes, būdus
	darbuotojų sveikatos stiprinimo principus ir metodus.

3 lentelė. Profesinės sveikatos specialistų atliekamos funkcijos ir reikalingos kompetencijos Lietuvoje³¹.

Matome, kad Lietuvoje profesinės sveikatos specialisto funkcijos yra gana siauros, tačiau reikalingos žinios apima ir tuos pačius procesus, kurias tiesiogiai atlieka profesinės sveikatos tarnybos užsienyje. Profesinės rizikos vertinimas apima ergonominių, fizinių, fizikinių (triukšmo, vibracijos ir kt.), psichosocialinių rizikos veiksnių vertinimą, dėl to profesinės sveikatos specialistui, nors to tiesiogiai ir neatlieka, būtina turėti pakankamai žinių apie šias rizikas, norint jas valdyti. Šiuo metu Lietuvoje galiojančiuose teisės aktuose profesinės rizikos vertinimas nėra įvardintas kaip profesinės sveikatos specialisto funkcija, tačiau yra įtrauktos kaip kompetencija. Pabrėžtina, kad profesinės rizikos vertinimas kitose šalyse įvardijamas kaip viena iš esminių paslaugų, kurios rezultatai lemia tolimesnę profesinės sveikatos specialisto darbo kryptį.

Apibendrinant turimas užsienio šalių praktikas, TDO ir ES apibrėžtas profesinės sveikatos specialistų funkcijas, Lietuvos teisinį reglamentavimą, siūloma sukurti profesinės sveikatos priežiūros paslaugų algoritmus šioms veikloms:

1) Dalyvavimas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų tyrime bei prevencijos priemonių taikymas;

2) ASPI darbuotojų profilaktinių sveikatos patikrinimų organizavimas ir sveikatos stebėseną;

³¹ LR sveikatos apsaugos ministro 2008 m. balandžio 8 d. įsakymas Nr. V-271 „Dėl Profesinės sveikatos specialistų, galinčių dirbti įmonėse, kvalifikacijos reikalavimų aprašo patvirtinimo“

3) ASPI darbuotojų konsultavimas sveikatos apsaugos, darbo procesų pritaikymo darbuotojų galimybėms ir asmens apsaugos priemonių panaudojimo klausimais;

4) ASPI darbuotojų sveikatos stiprinimo programos parengimas ir įgyvendinimas;

5) Dalyvavimas atliekant profesinės rizikos veiksnių identifikavimą ir poveikio sveikatai įvertinimą.

Profesinės sveikatos specialisto funkcijos ir veiklos kryptys turėtų išanalizuoti darbuotojų sveikatos būklės ir profesinės rizikos vertinimo bei darbo aplinkos stebėsenos rezultatus, taip pat biologinio ir individualaus darbuotojų profesinio pavojaus poveikio, kai jis egzistuoja, stebėsenos rezultatus, kad būtų galima įvertinti galimą profesinio pavojaus ir blogos sveikatos ryšį ir parengti priemones, gerinti darbo sąlygas ir darbo aplinką. Svarbiausia yra tai, kad profesinės sveikatos priežiūros paslaugos turėtų būti orientuotos į pirminę profilaktiką.